

UMEÅ UNIVERSITET

An abstract, colorful background image with swirling patterns in shades of blue, green, and orange, resembling a microscopic view or a textured surface.

PROCESSUTVÄRDERING AV FÖRSÖKSVERKSAMHETEN MED ÖVNINGSSKOLOR

vid Lärarhögskolan, Umeå
universitet VT 2019

Gudrun Svedberg och Eva Leffler

Nr 4

Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap / Pedagogiska institutionen

Innehållsförteckning

Inledning och bakgrund	3
Fokus och raster	4
Metod	4
Resultat	5
Medverkan i försöksverksamheten	5
Koncentration	6
Kompetens	8
Samverkan	9
Regionala aspekter	10
Ytterligare aspekter som påverkat försöksverksamheten	11
Vad är kvalitet i VFU?	11
Struktur och dokumentation	12
Framtidsvision	13
Avslutningsvis	14
Ett gott exempel	14
Avslutande reflektion	15
Källor	17

Inledning och bakgrund

Regeringskansliet gav i promemorian *En försöksverksamhet med övningssskolor och övningsförskolor* (2013) förslag till en femårig försöksverksamhet vilken året därpå följdes av regeringens förordning om försöksverksamhet inom lärar- och förskollärarytbildningar. Umeå universitet och dess lärarhögskola (LH) är ett av 15 lärosäten som utifrån Universitets- och högskolerådets (UHR) beslut ansökt och beviljats att delta i försöksverksamheten. Den nationella försöksverksamhetens syfte är att undersöka hur kvaliteten i den verksamhetsförlagda delen av utbildningen (VFU) kan höjas. Regeringen har avsatt 40 miljoner kronor årligen vilket fördelats mellan medverkande lärosäten. För Umeås del berörs den verksamhetsförlagda delen av utbildningen riktad mot förskollärarytexamen, grundlärarytexamen med inriktning mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1–3, grundlärarytexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 4–6, ämneslärarytexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 7–9 samt ämneslärarytexamen med inriktning mot arbete i gymnasieskolan. Avtal har tecknats med skolhuvudmän i Lycksele, Skellefteå, Umeå, Vännäs och Örnsköldsvik samt en fristående aktör. Den sistnämnda har avbrutit sin medverkan. Försöksverksamheten pågår under åren 2014-2019 och Umeå universitet och LH har beslutat att genom kvarvarande samt egen finansiering bedriva försöksverksamhet ytterligare ett år.

Försöksverksamheten följs av två processutvärderare i avsikt att systematiskt följa, granska och dokumentera utvecklingsarbetet, återföra kunskap och bidra till kontinuerlig förbättring och ökad kvalitet. Denna rapport utgör den fjärde i ordningen. Tidigare delrapporteringar har haft ett administrativt fokus (dialogmöte ht 15), handledares perspektiv (rapport 1 vt 16), studenters erfarenheter (dialogmöte ht 16), rektorers och förskolechefers uppfattningar (rapport 2 vt 17), utvärderat organisationen kring omstarten av försöksverksamheten (rapport 3 vt 18) och senast lyftes studierektorers och lärarutbildares perspektiv och erfarenheter av försöksverksamheten på berörda institutioner (dialogmöte ht 18).

Processutvärderingens syfte för vårterminen 2019 är att genom en fallstudie undersöka vilka förändringar som försöksverksamheten med övnings/för/skolor bidragit till i verksamheterna gällande den verksamhetsförlagda utbildningen och vilka goda exempel och lärdomar som kan vaskas fram. Fokus riktas därigenom mot förvaltningsnivå, rektorsnivå, VFU-organisation och mot handledare inom förskola, grundskola och gymnasium. Fallstudien har omfattat Lycksele, Skellefteå, Vännäs och Örnsköldsvik kommun. Denna gång är det således den mottagande organisationen, inte universitet eller studenter, som uppmärksammas.

Fokus och raster

UKÄ har inom ramen för regeringsuppdraget som utvärderare av försöksverksamheten på ett nationellt plan formulerat tre kvalitetsaspekter för VFU: koncentration, kompetens och samverkan. *Koncentration* innebär i detta sammanhang en större andel studenter och handledare vid ett färre antal övnings/för/skolor i syftet att öka möjligheter till erfarenhetsutbyte, kollegialt lärande och pedagogiska samtal. Med *kompetens* avses framförallt handledarutbildade handledare, vilket i sin tur kan bidra till positiva effekter såsom mer likvärdig bedömning, fler möjligheter till erfarenhetsutbyten och pedagogiska samtal. *Samverkan* innefattar olika former av samverkan mellan verksamheterna och lärosätet. Förutom tre-partssamtal och forsknings- och utvecklingsprojekt kan samverkan omfatta såväl formella seminarier som kompetensutveckling av olika slag där både lärare i verksamheten och på lärosätet på olika sätt delar med sig av sina erfarenheter och kunskaper. Dessa tre kvalitetsaspekter utgör även ett raster i denna processutvärdering och förväntas ge ett bidrag till försöksverksamhetens övergripande syfte, att utpröva hur kvaliteten i den verksamhetsförlagda delen av utbildningen, det vill säga VFU, kan höjas.

De frågeställningar processutvärderingen söker besvara är:

- Hur uppfattar verksamheterna en högre koncentration av studenter och därmed också handledare vid övnings/för/skolorna och vilka effekter har i så fall detta medfört?
- Har försöksverksamheten bidragit till ökad kompetens, och i sådana fall på vilka sätt? Inom det fokus som denna termins utvärdering har rör kompetensaspekten främst den handledarutbildning som LH ger.
- När det gäller samverkan undersöks vilka organisatoriska förutsättningar och aktiviteter som skolorna uppfattar förekommer genom samverkan med lärosätet, i syfte att utveckla VFU samt även vilka samverkansformer de önskar utveckla.

Kvalitetsaspekterna inverkar på varandra vilket gör att beskrivningar och resonemang till viss del överlappar varandra. Eftersom samtliga kommuner redan innan försöksverksamheten tagit emot VFU-studenter och byggt upp en organisation och struktur för detta utifrån lokala förutsättningar har även eventuella skillnader mellan då och nu undersökts och regionala förutsättningar beaktats.

Metod

Föreliggande delstudie har genomförts som en fallstudie. Fallstudien som metod innebär, som namnet antyder, att man på olika sätt studerar ett specifikt fall.

Fallet bör vara väl avgränsat och "isolerat" från sin omgivning (se exempelvis Merriam, 1994; Jensen & Sandström, 2016). I denna delstudie utgörs fallet av de strukturer och aktiviteter som omgärdar den verksamhetsförlagda delen av utbildningen, det vill säga den del av utbildningen som bedrivs hos skolhuvudmän och på övningsskolor och övningsförskolor. I avgränsningen finns en otydlighet när det gäller vad som är en effekt av försöksverksamheten och vad som är en effekt av andra omständigheter eller resultat av ett långsiktigt utvecklingsarbete. Att försöksverksamheten inte kunnat isoleras från sitt sammanhang framgår av resultatredovisningen. För att kunna studera och beskriva fallet har fokusgruppsintervjuer genomförts i fyra kommuner. Önskemålet från vår sida som processutvärderare var att möta en fokusgrupp där förvaltning, VFU-samordnare, rektor och handledare fanns representerade. Av praktiska skäl har gruppernas sammansättning och även storlek varierat, från två till åtta personer. Frågeställningar utifrån teman har gett underlag till de inspelade samtalen, som vardera tog en till en och en halv timma att genomföra. Vidare har olika typer av dokument gällande VFU erhållna från verksamheterna insamlats och analyserats.

Fokusgruppsintervjuer har genomförts i Lycksele, Skellefteå, Vännäs och Örnsköldsvik och samtliga verksamhetsformer, från förskola till gymnasieskola, finns representerade. För Umeås del har vi inte lyckats få tillstånd någon fokusgruppsintervju vilket gör att Umeås verksamhet inte ingår i materialet.

Resultat

Medverkan i försöksverksamheten

I samband med att försöksverksamheten startades utgick en förfrågan till utbildningsförvaltningarna i ett antal geografiskt närliggande och/eller större kommuner samt en fristående aktör om deltagande i försöket. Antalet medverkande kommuner ökades successivt och är i dagsläget fem. Av det så kallade hängavtalet till VFU-avtalet framgår att huvudmannen ansvarar för att utse medverkande övningsskolor som håller god kvalitet gällande ledning, organisation, undervisning samt kvalitets- och utvecklingsarbete (*Särskilt avtal för deltagande i försöksverksamheten med övningsskolor och övningsförskolor, 14-12-10*). Det första temat under fokusgruppsintervjun handlade om detta, hur det kommer sig att för/skolorna deltar i försöksverksamheten.

Det framkommer både samstämmighet och skillnader i beskrivningen av varför just deras kommun och deras för/skola medverkar i försöksverksamheten. En informant från förvaltningsnivå beskriver att ledningsgruppen gjorde valet av

förskola och grundskola utifrån syftet att kunna erbjuda studenterna en skola med variation och mångfald när det gäller elevunderlag, undervisningsmetoder och miljö. En annan ingång är att uppfatta sig som utvalda av Lärarhögskolan och se det som en statusmarkering, en bekräftelse på att man erbjuder studenterna en högkvalitativ verksamhetsförlagd utbildning.

Ytterligare ett argument är att man som kommun och för/skola aktivt vill verka för att få tillgång till studenter, eller annorlunda beskrivet, vill undvika att bli en kommun som ställs utanför möjligheterna till VFU-studenter och samarbete med LH. Enhälligt från samtliga medverkande kommuner och befattningar poängteras att medverkan i försöksverksamheten ses som betydelsefull för kommande rekryteringar. Tillgången till VFU-studenter förväntas underlätta en problematisk kompetensförsörjningssituation eftersom uppfattningen är att före detta VFU-studenter i högre grad kan rekryteras som nya medarbetare.

Nästa argument som lyfts är att studenterna bidrar med nya perspektiv, ny forskning och gör att handledare får anledning till metarefleksion. Det sistnämnda beskriver en handledare så här: *Som lärare tycker jag det är otroligt värdefullt, man ser sin egen undervisning i ett annat ljus när man har en student som man byter mycket tankar med.* Studenterna ses som en länk till lärarutbildning och den kompetensutveckling som verksamma lärare saknar.

Vidare hävdas att man vill vara en del av lärarutbildningen och erfar att det finns ett stort behov av kvalitativ verksamhetsförlagd utbildning bland studenterna. Genom seminarier och handledning försöker verksamheterna fylla de kunskapsluckor som man menar finns i lärarutbildningen.

Slutligen var också de erbjudanden, både gällande ekonomiska resurser och tillgång till forskning och utveckling, som inledningsvis utbjöds inom försöksverksamheten, något som lockade.

Återkommande ger fokusgruppsintervjuerna en bild av att kunskaper om och effekter av försöksverksamheten framförallt beskrivs från förvaltningsnivå och av VFU-samordnare. Från handledares sida fanns inledningsvis förväntningar på att bli en betydelsefull del i lärarutbildningen men medvetenheten om för/skolans medverkan i försöksverksamheten har allteftersom bleknat och för många är det inte något som man idag tänker på.

Koncentration

En förändring som skett i och med försöksverksamheten är att koncentrationen av studenter, och därmed även handledare, har ökat i medverkande

övnings/för/skolor och på motsvarande sätt minskat i övriga verksamheter. Detta tycks vara den mest påtagliga effekten av försöksverksamheten. Koncentrationen styrs på central nivå men utgör också den förändring som möjliggör, alternativt tvingar fram, nya arbetssätt och rutiner i praktikerna. Här varierar bilden från de olika verksamheterna. Vid vissa skolenheter fanns redan innan försöksverksamheten startade en systematik och stöddokument kring mottagande av studenter medan andra mera nyligt byggt upp en sådan struktur både kring att ta emot studenter och att utbilda handledare. För förskolans del har detta ofta inneburit att mindre förskolor valts bort till förmån för fleravdelningsförskolor, så att flera studenter placerats vid samma förskola men vid olika avdelningar. Fördelningen av studenter har således anpassats utifrån verksamhetens möjligheter att skapa koncentration. Andra verksamheter, exempelvis en gymnasieskola, vittnar om ett mycket stort antal studenter när VFU-perioder sammanfaller: *Det kom 40 studenter samtidigt och vi hade inte ens sittplatser till alla, än mindre hann vi ta hand om dem på vettigt sätt.*

Fördelar som lyfts fram gällande ökad koncentration är att VFU-studenterna blir arbetslagets angelägenhet och inte enbart en angelägenhet för den som utsetts till handledare. Detta menar man bidrar till ett mer flexibelt tänkande kring studentens möjligheter att få vara delaktig i verksamhetens olika delar. I denna begränsade intervjustudie tycks det finnas ett samband mellan det kollegiala tänkandet och att ersättningen för VFU-studenten går till hela arbetslaget.

En tanke med koncentrationen av studenter och handledare är att kvaliteten i VFU ska höjas i och med att det då skapas möjligheter för både studenters och handledares kollegiala lärande. För studenternas del handlar det exempelvis om möjligheten till samplanering med en studentkollega, lära av varandra genom auskultation hos studentkollegan och kollegial handledning. Här har vi erfarit att möjligheterna inte nyttjas fullt ut. En av skolorna lyfter dock fram ett exempel på hur koncentrationen tillvaratas genom att studenterna planerar en lektion tillsammans, genomför i var sin klass och utvärderar tillsammans och med handledare. Planeringen förbättras därefter och lektionen genomförs i en tredje klass. I ett annat liknande exempel prövar även handledaren den planering som studenten gjort och genomfört, för att därefter tillsammans reflektera över utfall. Att reflektera över och diskutera sin undervisning tillsammans med handledare och kollegor är inget nytt, men i exemplen finns möjlighet att utarbeta en systematik i att utveckla undervisningens kvalitet och studentens kompetens som för tankarna till forskningsbaserade ansatser såsom Learning study och Lesson study (Marton & Morris 2002; Wernberg 2010). Även för handledarnas del kan således den ökade koncentrationen leda till positiva effekter. Handledarna ges möjlighet att verka i handledarteam och kan utveckla sitt handledande i såväl enskild som grupphandledning.

Kompetens

En tydligt framskriven intention med den nationella försöksverksamheten är att handledare ska besitta relevant utbildning för sitt uppdrag som handledare, vilket även framgår av hängavtalet mellan Umeå LH och berörda skolhuvudmän. En tydlig effekt av försöksverksamheten är att andelen utbildade handledare har ökat. Den handledarutbildning som ges vid Umeå universitet hade inledningsvis endast ett nationellt intag och erbjöds som heldistansutbildning. En effekt av detta har varit att handledare verksamma inom försöksverksamheten konkurrerat om platser på samma villkor som andra och att yrkeskategorin förskollärare haft svårt att hävda sig i konkurrensen. Detta är en svårighet som hör sammans och åtgärdats genom en ny riktad uppdragsutbildning. Handledare från kommuner som geografiskt ligger mellan olika lärosäten och tar emot VFU-studenter från dessa har möjlighet att välja mot vilket lärosäte de vill gå sin handledarutbildningen. Här har argumentet om utlokaliserade kurser och fysiska träffar vägt tungt och ofta talat för andra lärosätens fördel.

När det gäller handledarutbildningen lyfts framförallt positiva erfarenheter men även kritik, exempelvis gällande att den för lärare i övnings/för/skolorna är "obligatorisk" samtidigt som aspekter rörande utvecklad VFU kopplat till övningsskolor inte berörs. En informant uttrycker att: *Handledarutbildningen är en besvikelse, vi skulle ha behövt, som exempelvis MIUN, en kurs om "att arbeta i en övningsskola"*.

Informanter som ännu inte gått handledarutbildning visar ett stort intresse för att delta, men menar också att hänsynstaganden görs till den lokala verksamheten, andra samtida fortbildningssatsningar, arbetsbelastning samt villkor och fackliga överenskommelser. Vid en grundskola har exempelvis rektor medvetet verkat för att handledarna ska vänta med att söka till utbildningen eftersom lokalbyten och medverkan i flera Lärarlyft tagit mycket tid och kraft i anspråk. Några informanter diskuterar villkoren för deltagande i utbildningen, vilket är upp till lokala förhandlingar och beslut. De menar att arbetsgivarens kompensation i form av tid blir avgörande för om de kommer att gå utbildningen eller inte.

Inom försöksverksamheten finns många erfarna handledare med flera olika handledarutbildningar i bagaget, men även mera oerfarna handledare. På ett par håll ges exempel på hur en mer erfaren kollega tjänat som "mentor" för den mindre erfarna handledaren. Förhållningssättet tycks ha utvecklats utifrån kollegialitet och vi har inte funnit att detta systematiserats. Mentorn har exempelvis delat med sig av checklistor vid mottagande och handledning, kunnat göra observationer vid tveksam bedömning av VFU-student och tjänat som bollplank.

Intern seminarieverksamhet har en mångårig tradition på de flesta för/skolorna och har fram till denna processutvärderings genomförande inte förändrats med anledning av försöksverksamheten. Det är ofta VFU-samordnare, förstelärare eller ledande person från förvaltningen som leder seminariet och på skolor med VFU-studenter från olika lärosäten och program tjänar seminarierna även som kontaktyta mellan studenter. Genom fokusgruppsintervjuerna har vi dock även fått indikationer om motsatsen, att företeelsen "seminarium" ges en bred tolkning, sparsamt förekommit, varit personbundet och att försöksverksamheten blivit den katalysator som lett till att planering och ansvarsfördelning för seminarieverksamheten över huvud taget diskuteras.

Teman för seminarierna kan ha sin grund i aktuella frågor, kursinnehåll, utvärderingar eller aspekter som kommit fram i samband med programrådets programanalyser. På för/skolorna har även bristande kunskaper hos studenterna identifierats och seminariebehandlats. Detta har ofta handlat om digitala verktyg såsom smartboards, dokumentkameranhantering och specialpedagogiska digitala hjälpmedel, vilket tycks vara en naturlig del i verksamma lärares arbete men inte i lärarutbildningen. Andra teman har rört bedömning av elevarbeten och relationella aspekter. En fråga som uppkommit i intervjuerna är huruvida man från skolans sida ska förhålla sig till det faktum att seminarierna inte är obligatoriska. Det har inte varit något större problem så här långt men ett obligatorium skulle ge ökad legitimitet för ett VFU-inslag som man värnar om och är stolta över.

Samverkan

I fokusgruppsintervjuerna lyfts trepartssamtalen fram som det vanligaste exemplet på samverkan mellan övnings/för/skola och lärarutbildning, med det framkommer också att det sedan försöksverksamheten startade inte skett någon förändring varken gällande utformning eller kvalitet i dessa samtal. Samtliga verksamheter betonar betydelsen av att någon från lärosätet kommer ut och leder dessa trepartssamtal vilka i de flesta fall upplevs som kompetenshöjande för såväl student som handledare. I några fall framkommer det att handledare blivit besvikna eftersom besökande universitetslärare uppfattas sakna kompetens att leda samtalen. I dessa fall har samtalen inte gett det där "extra" som är ett nödvändigt tillskott för att studenten ska utvecklas ytterligare. Även studenterna är "laddade" och har förväntningar inför dessa besök och delar därmed besvikelsen med sina handledare när de inte får möjlighet att utmanas i det pedagogiska samtalet.

Det framkommer även att förhoppningarna och förväntningarna kring samverkan har varit större än vad utfallet blivit. Det som utlovats från LH har rört

föreläsningar, seminarier, adjungerade lärare samt forsknings- och utvecklingsprojekt. Såväl handledare, skolledare och huvudmän uttrycker att de hade sett fram emot att forskare från Umeå universitet skulle komma och delge aktuell forskning och leda seminarier och forskningsprojekt. *Här har universitetet inte levererat det man lovat, det har varit uselt*, är ett citat som får representera besvikelsen. Men intresse finns trots allt fortsatt för att delta i forsknings- och utvecklingsprojekt. Förhoppningar finns också att LH ska vara intresserade av att ta del av hur för/skolornas verksamheter fungerar och ta vara på den kompetens och kunskap som verksamma förskol/lärare besitter, dvs ett ömsesidigt utbyte av kunskaper. Många informanter uttrycker att de på ett tydligare sätt skulle vilja ingå i och vara en än mer betydelsefull del av lärarutbildningen. Det uttrycks också önskemål om att i större utsträckning nyttja distansteknik för att oftare och lättare kunna ta del av det som händer på lärosätet, exempelvis introduktionen till de olika VFU-kurserna. Handledarna vill således ta del av samma information som studenterna får, för att vara väl förberedda när de tar emot studenterna. Överlag finns det både intresse och behov av att ha tätare kontakt med LH.

Det har funnits otydligheter kring vem vid LH som ansvarat för vilken av försöksverksamhetens verksamheter och därmed vem man kunnat kontakta i olika frågor. Informanterna har upplevt att när de ringer till LH så vet de inte vem de ska söka och de får heller inget svar på vem de kan vända sig till, något som väckt påtaglig irritation. Detta är dock på väg att rättas till i och med att kontaktpersoner för samtliga verksamhetsformer inom försöksverksamheten utsetts under vårterminen 2019. Dessa kontaktpersoner har främst till uppgift att vara tillgängliga och ha ett utbyte med skolornas kontaktpersoner samt bistå och vara bollplank vid professionsseminarierna. Dessutom kommer de att vara delaktiga i planeringen av handledarseminarierna som sker på skolorna samt planera och genomföra en handledningsträff för samtliga handledare, förlagd till Umeå universitet.

Regionala aspekter

Rekryteringsbehoven har, som redan nämnts, varit huvudanledningen till att skolhuvudmännen valt att delta i försöksverksamheten. Att ta emot studenter för VFU i verksamheten lyfts i samtliga fokusgrupper som direkt avgörande för att kunna rekrytera utbildade och kompetenta pedagoger. Dessutom anses det handledande uppdraget erbjuda en form av kompetensutveckling i och med att studenterna kommer med ”nya” kunskaper och ställer viktiga frågor som kräver reflektion. Handledarna ser sin verksamhet ur nya perspektiv och tvingas se “det bekanta som obekant”. På så sätt bidrar lärarstudenterna till utveckling ute i verksamheterna. Om ovanstående stämmer blir baksidan av myntet att för/skolor och kommuner som inte medverkar i försöksverksamheten får svårare att

rekrytera och går miste om den utveckling som studenternas inspel ger. På sikt riskerar detta bidra till ökade skillnader mellan verksamheter inom en kommun och kanske framförallt mellan kommuner. Här riskerar de mindre kommunerna som redan idag har svårt att rekrytera behöriga lärare att dra det kortaste strået. Detta reser frågor dels om universitetets ansvar gentemot hela regionen, del om det finns några möjligheter för skolhuvudmän att hantera skillnader inom sitt verksamhetsansvar. I denna delutvärdering har vi endast funnit ett exempel på strategier i en sådan riktning. I en kommun har huvudmannen utifrån en form av rättvisepincip valt att placeras VFU-studenter utifrån tanken om koncentration men alternerar vilken förskola som är den mottagande övningsförskolan.

I flera av de delstudier som genomförts inom processutvärderingens ram framträder en samstämmighet kring att ansträngningarna för att kunna erbjuda VFU-studenterna ett bra mottagande ökar i takt med de regionala avstånden och detta framkommer även i denna delutvärdering.

Ytterligare aspekter som påverkat försöksverksamheten

Vad är kvalitet i VFU?

Kvalitetsaspekter inom VFU diskuterades under intervjuerna men utmynnade inte i några konkreta förslag förutom vikten av att kunna erbjuda utbildade handledare. Utbildade handledare och tillgång till studenter menar respondenterna bidrar till kvalitet genom att handledarna även utvecklar sin handledningskompetens när de regelbundet får "öva" på många studenter.

Några verksamheter valde att lyfta fram allt positivt som studenterna får vara med om i deras verksamhet och att det sammantaget bidrar till kvalitet. Samtalen kom också att handla om att VFU:n på för/skolan ska vara av så god kvalitet så studenterna ser just denna för/skola som en möjlig blivande arbetsplats: *Vi vill uppvisa en så god verksamhet som möjligt och ta hand om studenterna på ett sådant sätt att de vill komma tillbaka hit när de är färdiga lärare*, säger en handledare. Detta är ett exempel på att samtal om kvalitet ofta övergår till formuleringar som mer liknar marknadsföring av enskilda verksamheterna än granskning av faktiska kvalitetsaspekter i studenternas utbildning. Vi uppfattar inte att någon av de intervjuade ger konkreta exempel på att de med anledning av försöksverksamheten planerat och genomfört kvalitetshöjande insatser gällande studenternas VFU. Försöksverksamheten har således inte setts som ett tillfälle för nytänkande eller kreativa "försök" och det tycks inte heller vara en fråga som finns på agendan.

Från universitetets sida har en del i att öka kvaliteten i VFU varit att erbjuda universitetslärare, via UPL, kompetensutveckling genom kursen "Handledning och examination av VFU inom lärarutbildning". Denna kurs syftar till att kursdeltagarna ska förvärva kunskaper och färdigheter i att kunna handleda och examinera VFU inom lärarutbildningen. Under vt 2019 har en fjärde utbildningsomgång startats, vilken avslutas i november. De 15 deltagarna är anställda vid olika institutioner verksamma inom lärarturbildningen såsom Estetiska ämnen, Geografi och ekonomisk historia, Idé- och samhällsstudier, Kultur- och mediavetenskap, Pedagogik, Språkstudier samt Tillämpad utbildningsvetenskap. Samtliga tidigare kurser har utvärderats och sammanställningen har skickats till LH. Ett konsekvens av utvärderingen är att det nu skett en förändring gällande form, från fyra kursträffar under en termin till fyra kursträffar under två terminer. Om lärdomar från dessa kurser på något sätt påverkat kvaliteten i tre-partssamtalen framgår inte i några dokument. På skolorna uttrycker man dock att trepartssamtalens kvalitet fortfarande huvudsakligen är personbunden.

Struktur och dokumentation

I samtliga kommuner finns VFU-samordnare. Var i organisationen dessa befinner sig samt uppdragens omfattning skiljer sig åt. Tydligt är dock att samordnarnas arbete är betydelsefullt för att vidmakthålla struktur och kvalitet. Vi har dock inte funnit att dokumentation av försöksverksamheten utgjort ett av samordnarnas uppdrag. Närmare bestämt har ingen av verksamheterna uppvisat att någon systematisk dokumentation sker med anledning av försöksverksamheten. Ej heller har några riktade förbättringar för att öka kvaliteten i VFU kunnat påvisas i de skriftliga underlag vi insamlat. Däremot finns VFU ofta med på ett övergripande sätt i det systematiska kvalitetsarbetet, dock utan fokus på försöksverksamheten. Det är även svårt att av övnings/för/skolornas hemsidor utläsa om de är med i försöksverksamheten.

Studenterna ombeds vanligen fylla i en enkät för att utvärdera sin VFU, oavsett om VFU:n genomförts i en övnings/för/skola eller inte. Utvärderingarna kan ge värdefulla underlag för reflektion lokalt men har fram till idag inte systematiskt insamlats av LH. Det finns heller ingen samordning mellan dessa enkätens utformning, vilket skulle underlätta om en övergripande analys vore önskad. Dessutom utvärderar studenterna VFU-kurserna i vanlig ordning efter avslutad kurs. Underlag för ökad kunskap om VFU ur studentperspektiv finns således men kan möjligen tillvaratas på ett mera systematiskt sätt.

VFU-samordnare i Umeå, Örnsköldsvik, Lycksele och Vännäs har under vt 19, utifrån direktiv från LH utformat handlingsplaner för mottagande av VFU-studenter. Flera beskriver att det inneburit att föra in sådant som de redan gör i en

mall. I handlingsplanerna framkommer såväl praktiska förberedelser som ansvarsfördelning och uppgifter före och under VFU-perioderna. För Skellefteås del finns motsvarande rutiner utarbetade sedan tidigare men har inte infogats i mallen.

Omstarten av försöksverksamheten innefattar flera exempel på hur tydligare struktur (och även styrning) upparbetats. Projektledningen har lagt en planering för seminarieverksamheterna under ht 19 och vt 20. Av planeringen framgår när VFU-perioderna ligger för förskola, grundskola och gymnasieskola samt när under VFU-perioderna professionsseminarier och handledarseminarier ska genomföras. Även projektplanen är reviderad och avser att tas i bruk för försöksverksamhetens sista år, ht 19 och vt 20.

Framtidsvision

Fokusgruppsintervjuerna avslutades med några framåtsyftande frågor såsom: Vad blir just er verksamhet och kommuns bidrag till försöksverksamheten? Vad skulle ni vilja pröva att utveckla inom försöksverksamheten under den återstående tiden? Hur tänker ni att studenternas VFU kan utvecklas på bästa sätt? Det blev uppenbart att försöksverksamheten inte uppfattats som en arena för försök och förändring och att tanken på att just deras för/skola eller kommun kan bidra med specifika erfarenheter utifrån sina förutsättningar var ny. Möjligen bottnar de uteblivna svaren på en ovana att bli tillfrågad, eller kanske på erfarenheter av små möjligheter att påverka. I de framtidsvisioner som slutligen framkom ligger ofta en önskan om större samverkan mellan verksamheterna och LH/lärarytbildningens institutioner. De framhåller att de vill vara en aktiv part i lärarytbildningen med ett ömsesidigt givande och tagande. En framtidsvision handlar om att trepartssamtalen kan kompletteras med distansöverbryggande teknik i form av korta uppföljande samtal mellan handledare, student och lärarytbildare och återkoppling från lärarytbildare på studentens filmade lektionsgenomgångar. Handledare önskar ökad kontakt med ämnesansvarig lärare på universitetet och tid att prata även utan student. Dessutom menar man att det skulle underlätta om universitetets institutioner kunde använda lika utformade dokument för kurserna och att länkar på LH:s hemsidor fungerar. För sin egen del föreslogs handledare att universitetet kunde tillhandahålla streamade eller inspelade föreläsningar. Framtidsvisionerna har gett inspel till nästa avsnitt, "Ett gott exempel" vilken också kunnat ges rubriken "I den bästa av världar".

Avslutningsvis

Ett gott exempel

Här följer en fallbeskrivning som får utgöra "ett gott exempel". Exemplet kan sägas vara ett typfall, inte i betydelsen av ett medelvärde av VFU-verksamheten utan mera en sammansmältning av både beskrivningar och önskemål som framkommit i fokusgruppsamtalen. Hänsyn tas inte till lokala villkor och alla de utmaningar som verksamheterna har. Avsikten är således mera att ge inspiration än att ge en återgivning av verkligheten.

Genom studieplansverktyget informerar sig den lokala VFU-samordnaren om vilka studenter som är aktuella och i första hand placeras dessa vid övnings/för /skolorna. För studenter som har behov av en mera skraddarsydd VFU tas även direktkontakt mellan lärosätet och skolan. Inför placeringen förs en dialog med tänkbara handledare kring om någon tidigare varit handledare för dessa studenter samt hur man kan tillgodose att studenten utmanas, möter nya lärmiljöer och utvecklas under sin VFU, dvs. en form av pedagogiska placeringar.

VFU-samordnaren har systematiskt dokumenterat och värderat det utvecklingsarbete som gjorts under försöksverksamheten och den här terminen kommer handledarna att särskilt utpröva nya former för att dokumentera och gemensamt reflektera kring studenternas övningslektioner. Handledarna har gått och nyligen slutfört den nya handledarutbildningen. Under utbildningen har kvalitet i VFU och särskilt kvalitetskriterierna koncentration, kompetens och samverkan behandlats. Under utbildningen var en bärande tanke kollegialt lärande vilken inneburit att lärarna regelbundet träffats och diskuterat läst litteratur. Några frågor har lyfts till arbetslagen vilket gjort att handledarskapet diskuterats vid ett par arbetsplatsmöten. En effekt av detta har blivit ett "mentorskapssystem" där mera erfarna kollegor kommer att fungera som bollplank till de handledare som är nya.

Inför en ny VFU-period erbjuder VFU-samordnaren handledarna ett, eller ofta två, informationsmöten och serverar med praktiska detaljer och dokument. Innan informationsmötet har VFU-samordnaren, digitalt eller via fysiskt möte fört ett samtal med och fått information av kursansvarig UL om kursens innehåll, eventuella studenter som behöver öva något specifikt eller annat som är viktigt för handledare att få ta del av innan studenterna anländer. Det är viktigt att studenten känner sig välkommen och väntad. Det innebär att studenten redan första dagen möter ett väl förberett arbetslag, det finns en arbetsplats, praktiska detaljer såsom passerkort, inloggning och parkeringsplats är ordnat och bildligt talat är studentens namn uppsatt över en handdukskrok på personaltoaletten. VFU-ansvarig och handledaren har handlingsplanen för mottagande av VFU-student och checklistor som stöd. Förutom handledaren har även en person från förvaltningen, VFU-samordnaren eller rektor ett introduktionssamtal där denne informerar och lyssnar in studentens förväntningar och tankar. Detta kan ske

enskilt men det finns även vinster med att samla skolans VFU-studenter, oavsett VFU-period, så att de tillsammans kan utbyta erfarenheter.

På skolan finns en planering över professionsseminariernas innehåll, kopplat till kursens innehåll och förväntade studieresultat, samt vem som ska ansvara för respektive seminarium. Det kan vara en person från förvaltningen, försteläraren, HR eller en pedagog med kunskaper inom ett specifikt område.

Arbetslaget har sedan en tid fördjupat sig kring Lesson Study och kommer även att få handledning i sitt utvecklingsarbete från en forskare vid universitetet. Lesson study används som utgångspunkt för studenternas planeringar, genomförande och utvärderingar av lektionerna. Vid vissa övningslektioner observerar studentkollegor varandra och vid andra videofilmar studenterna sin undervisning för att därefter reflektera tillsammans med studentkollega och/eller handledaren. Även UL-läraren kan delta i samtalet kring de filmade lektionerna, fysiskt eller på distans. Avsikten är att tillsammans lära av utvecklingsarbetet och även genom dokumenterad erfarenhet och forskning bidra till att utveckla VFU generellt.

Trepartssamtalen ses som ett betydelsefullt inslag i den verksamhetsförlagda utbildningen. Under en av VFU-perioderna genomförs två besök från universitetsläraren. Under de övriga VFU-perioderna genomförs endast ett fysiskt besök vilket kompletteras med möten via distansteknik. För UL-lärare som genomför besök i övningskolor finns ett särskilt krav på att de genomgått UPL:s utbildning Handledning och examination av VFU inom lärarutbildning. UL är väl förtrogen med såväl skolämnet som ämnesdidaktik och kan härigenom bidra till VFU-studentens professionsutveckling. Distansteknik använd som komplement när universitetet arrangerar träffar, föreläsningar och vetenskapliga luncher. På motsvarande sätt nyttjas handledares didaktiska och ämnesmässiga kompetens som ett naturligt inslag i lärarutbildningens kurser. För studenterna del är det tydligt att deras professionsutveckling är en gemensam angelägenhet som stöds av såväl de verksamhetsförlagda som de universitetsförlagda delarna av utbildningen.

Avslutande reflektion

De frågeställningar processutvärderingen söker besvara är: Hur uppfattar verksamheterna en högre koncentration av studenter och därmed också handledare vid övnings/för/skolorna och vilka effekter har i så fall detta medfört? Har försöksverksamheten bidragit till ökad kompetens, och i sådana fall på vilka sätt?

Det korta svaret på dessa frågor är ja. De förskolor och skolor som medverkat i föreliggande processutvärdering har ställt sig positiva till att ta emot fler studenter. Det är också den enskilda aspekt som resulterat i mest förändringar i

verksamheterna. Försöksverksamheten har vidare lett till att **allt fler handledare genomgått handledarutbildning.**

Den kompetenshöjning som **handledarutbildningen medfört uttrycks som givande för hela verksamheten** även om det inneburit en hel del logistiskt tänkande och medarbete för handledarna. Fokusgruppsintervjuerna har dock väckt frågan om **på vilket sätt innehållet i handledarutbildningen motsvarar de krav som ställs och de möjligheter som ges i en övningsskola.** Hur kan exempelvis handledare dra fördel av ökad koncentration av studenter, genomföra **grupphandledning och uppmuntra till utvecklat studentsamarbete?** De potentiella möjligheter som ökad koncentration av studenter ger har inte utprovats fullt ut och kan med fördel problematiseras och **behandlas i handledarutbildningen.** Det finns även önskemål om att hålla handledningskompetensen levande och utöka samverkan genom **fler digitala möten med lärarutbildningen.**

Processutvärderingen har visat på många positiva insatser med anledning av försöksverksamheten; **bättre utbildande handledare och universitetslärare, kontaktpersoner har utsetts vid såväl universitet som i för/skolorna, planering har gjorts för ökad seminarieverksamhet, för/skolorna har skrivit handlingsplaner och ett antal utvecklingsprojekt som rör VFU har startat.** Utvärderingen har även beskrivit de utmaningar som försöksverksamheten står inför. Den största utmaningen som vi som processutvärderare avslutningsvis vill lyfta rör **helhetsperspektivet.** Vi har uppfattat att insatserna till stor del är "fristående". Hur kan de erfarenheter och den kunskap som redan finns i och med insatserna tas tillvara för att driva en positiv utvecklingspiral när det gäller VFU?

För att tydliggöra vad vi avser ges här några exempel: På vilket sätt kan **utvärderingarna av handledarutbildningens** kurser tillvaratas, inte enbart för att förbättra kurserna utan också utveckla försöksverksamheten? Hur kan **lärdomar gjorda i försöksverksamheten vävas in i handledarutbildningarna?** Hur kan **studenternas utvärderingar av sin VFU (i verksamheterna såväl som kursutvärderingarna)** tillvaratas för att utveckla handledarutbildning, UL-utbildning och försöksverksamhet? Hur kan utvecklingsprojektens resultat **succesivt berika försöksverksamheten och på sikt kvaliteten av VFU?** Vi har uppfattat många lösa men också värdefulla trådar. Vilka strukturer krävs för att **långsiktigt väva samman dessa?**

Källor

Avtal: *Särskilt avtal för deltagande i försöksverksamheten med övningsskolor och övningsförskolor (14_12-10)*

Jensen, T. & Sandström, J. (2016). *Fallstudier*. Lund: Studentlitteratur.

Marton, F. & Morris, P. (2002). *What matters? Discovering critical conditions of classroom learning*. Göteborg Studies in Educational Sciences 181. Göteborg: Acta Universitatis Gotheoburgensis.

Merriam, S.B. (1994). *Fallstudier som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Regeringskansliets promemoria. *En försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor*. U2013/4305/S.

SFS 2014:2. *Förordning om försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar*. Utbildningsdepartementet.

UKÄ. *Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar*. Delrapport. Rapport 2017:13.

Wennberg, A. (2009). *Lärandets objekt. Vad elever förväntar lära sig, vad görs möjligt för dem att lära sig och vad de faktiskt lär sig under lektionerna*. Diss. Högskolan Kristianstad.